

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 2 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γιάννης

Πολυχρονόπουλος Σταυρούλα

Μισαρέτα Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Αξιολόγηση κοινωνικών δεξιοτήτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος

Ελπίς Παπαευσταθίου, Χριστίνα Συριοπούλου-Δελλή

doi: [10.12681/edusc.500](https://doi.org/10.12681/edusc.500)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαευσταθίου Ε., & Συριοπούλου-Δελλή Χ. (2016). Αξιολόγηση κοινωνικών δεξιοτήτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2014(2)*, 789–799.
<https://doi.org/10.12681/edusc.500>

Αξιολόγηση κοινωνικών δεξιοτήτων σε μαθητές με Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος

Ελπίς Παπαευσταθίου, Ψυχολόγος, Μα Ειδικής Αγωγής, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
papaelpi@yahoo.gr

Χριστίνα Κ. Συριοπούλου Δελλή, Λέκτορας, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
csyriop@uom.gr

Περίληψη

Η έρευνα εξετάζει τις κοινωνικές δεξιότητες μαθητών με διαταραχή αυτιστικού φάσματος (ΔΑΦ). Οι κοινωνικές τους δεξιότητες με μεταβλητές όπως το φύλο, η ηλικία, η ύπαρξη νοητικής καθυστέρησης (Ν.Κ.), η ανάπτυξη λόγου, το είδος του σχολείου καθώς και η αλληλεπίδραση της Ν.Κ. με τον λόγο συσχετίστηκαν για τον εντοπισμό διαφορών. Για την εκπόνηση της έρευνας χορηγήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο βασισμένο στο Autism Social Skills Profile (Bellini & Hopf, 2007), σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Βόρεια Ελλάδα για την αξιολόγηση 63 μαθητών με ΔΑΦ.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα οι μαθητές με ΔΑΦ έχουν φτωχές κοινωνικές δεξιότητες. Η Ν.Κ., ο λόγος και το είδος του σχολείου βρέθηκε πως ανήκουν στους παράγοντες που σχετίζονται με τις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών με ΔΑΦ. Από την άλλη, δεν βρέθηκε κάποιου είδους συσχέτιση με το φύλο, την ηλικία και με την αλληλεπίδραση της Ν.Κ. και του λόγου.

Λέξεις-Κλειδιά: κοινωνικές δεξιότητες, μαθητές με ΔΑΦ, εκπαιδευτικοί

Abstract

This study examines differences among autistic spectrum disorder (ASD) students' social skills. To investigate differences among them, social skills were associated with factors like gender, age, intellectual disability, language development, school type and interaction between intellectual disability and language. To investigate this issue a total of 63 ASD students attending primary and secondary special education units selected in North Greece. A structured questionnaire based on Autism Social Skills Profile (Bellini, Hopf, 2007) was filled by their teachers.

Results show that besides the poor social skills of ASD students, intellectual disability, language development and school type are some of the factors which are associated with their social skills. However, no association was found in relation to gender and age. Finally, the interaction between intellectual disability and language didn't provide any significant association.

Keywords: social skills, ASD students, teachers

Εισαγωγή

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας διαπιστώθηκε πως οι περισσότερες έρευνες εστιάζουν στα κοινωνικά ελλείμματα των παιδιών με ΔΑΦ σε σχέση με άλλους πληθυσμούς, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν ότι πρόκειται για ένα πληθυσμό με μεγάλη ετερογένεια και ότι μερικοί παράγοντες μπορεί να σχετίζονται με αυτά τα ελλείμματα. Λίγες είναι εκείνες οι έρευνες που έχουν επικεντρωθεί στις διαφορές μέσα στον ίδιο τον πληθυσμό των μαθητών με ΔΑΦ και τις κοινωνικές τους δεξιότητες. Μερικές τέτοιες έχουν ασχοληθεί με την επίδραση του φύλου, της ηλικίας, της ύπαρξης Ν.Κ. και της απουσίας λόγου στις κοινωνικές τους δεξιότητες (Garfin & McCallon, 1988; Carter et al., 1998; Freeman et al., 1999; Klin et al., 2002; Mayes & Calhoun, 2003a; Szatmari et al., 2003; Klin et al., 2007; Lai et al., 2012; Strid et al., 2012; Head, McGillivray & Stokes, 2014). Όμως, για κάθε έναν παράγοντα τα ευρήματα για την επίδραση τους είναι μη συνεπή. Σε μερικές φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο ενώ σε άλλες δεν παρατηρείται κάποια διαφορά ανάμεσα στα κοινωνικά ελλείμματα των παιδιών με ΔΑΦ.

Σκοπός, λοιπόν, της παρούσας ερευνητικής μελέτης είναι η εξέταση των κοινωνικών δεξιοτήτων μαθητών με ΔΑΦ καθώς και οι πιθανές σχέσεις που προκύπτουν όταν συσχετίζονται με κάποιες μεταβλητές.

Συγκεκριμένα έχουν τεθεί τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιο είναι το κοινωνικό προφίλ μαθητών με ΔΑΦ;
- Πώς σχετίζεται το κοινωνικό προφίλ των μαθητών με ΔΑΦ ξεχωριστά με κάποιους ανεξάρτητους παράγοντες, όπως το φύλο, η ηλικία, ο τύπος σχολικής μονάδας όπου φοιτούν οι μαθητές, η περιοχή κατοικίας, η ανάπτυξη ή όχι λόγου καθώς και η ύπαρξη ή όχι διάγνωσης για Ν.Κ.; πόσο το επηρεάζουν;
- Επιπρόσθετα, προκύπτουν διαφορές από την αλληλεπίδραση της Ν.Κ. και του λόγου;

Μεθοδολογία

• Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 63 μαθητές που έχουν διαγνωστεί με ΔΑΦ από ΚΕΔΔΥ, εκ των οποίων 44 είναι αγόρια (69,8%) και 19 κορίτσια (30,2%). Ως προς την ηλικία 24 μαθητές είναι από 6 έως 11 ετών (38,1%) και 39 από 12 έως 17 ετών (61,9%).

Σχετικά με την περιοχή διαμονής τους 52 μαθητές (82,5%) προέρχονταν από αστική περιοχή και 11 από αγροτική (17,5%). Ενώ, όσον αφορά τον τύπο σχολικής μονάδας οι 25 φοιτούν σε γενικό σχολείο (39,7%), οι 24 σε ειδικό σχολείο (38,1%), 12 σε ΕΕΕΕΚ (19%) και οι 2 σε τμήμα ένταξης (3,2%). Επίσης, οι 37 έχουν παράλληλα και διάγνωση για Ν.Κ. από τα ΚΕΔΔΥ (58,7%), ενώ οι υπόλοιποι 26 δεν έχουν (41,3%). Τέλος, 20 δεν είχαν καθόλου λόγο (31,7%), 2 είχαν μονολεκτικό λόγο (3,2%) και 41 είχαν από μερικές φράσεις έως άνω του μετρίου λόγο (65,1%).

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία μαθητών με ΔΑΦ

<i>Χαρακτηριστικά</i>	N	%
Φύλο		
Αγόρια	44	69,8
Κορίτσια	19	30,2
Ηλικία		
6-11 ετών	24	38,1
12-17 ετών	39	61,9
Περιοχή		
Αστική	52	82,5
Αγροτική	11	17,5
Τύπος Σχολικής Μονάδας		
Ειδικό Σχολείο	24	38,1
Ε.Ε.Ε.Ε.Κ	12	19
Παράλληλη Στήριξη	25	39,7
Τμήμα Ένταξης	2	3,2
Διάγνωση για Ν.Κ. από τα ΚΕΔΔΥ		
Ναι	37	58,7
Όχι	26	41,3
Επίπεδο Λόγου		
Λεκτικό	41	65,1
Μη-Λεκτικό	20	31,7
Μονολεκτικό	2	3,2

- **Διαδικασία**

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 2013-2014. Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε σε εκπαιδευτικούς της ειδικής αγωγής, με μαθητές που είχαν διάγνωση για ΔΑΦ από τα κατά τόπους ΚΕΔΔΥ, σε διάφορες σχολικές μονάδες γενικής και ειδικής αγωγής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των νομών Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικής (τμήματα ένταξης, παράλληλη στήριξη, ειδικά σχολεία και ΕΕΕΕΚ).

Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε κατόπιν μετάφρασης και προσαρμογής στα Ελληνικά, είναι το Autism Social Skills Profile των Bellini και Hopf (2007). Πρόκειται για ένα εργαλείο που αξιολογεί την κοινωνική λειτουργικότητα παιδιών και εφήβων με ΔΑΦ, ηλικίας 6 έως 17 ετών.

Στην αρχή περιλαμβάνονται 6 ερωτήσεις, όπου οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί συμπλήρωσαν τα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών. Στη συνέχεια, περιλαμβάνονται 49 που αξιολογούν την συχνότητα με την οποία επιδεικνύονται ορισμένες συμπεριφορές από τους μαθητές.

Η μέτρηση των ερωτήσεων έγινε σε κλίμακα Likert (0-3) όπου η υψηλή βαθμολογία αντιστοιχεί σε θετικές κοινωνικές συμπεριφορές.

Επιπρόσθετα, οι ερωτήσεις μπορεί να κατηγοριοποιηθούν σε 3 διαφορετικές υποκλίμακες:

- την Κοινωνική Αμοιβαιότητα, δηλαδή εκείνες τις δεξιότητες που σχετίζονται με την ενεργή διατήρηση των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων.
- την Κοινωνική Συμμετοχή/Αποφυγή, δηλαδή περιλαμβάνουν εκείνες τις δεξιότητες που έχουν να κάνουν με τη Κοινωνική Δέσμευση ή Απόσυρση στις διάφορες αλληλεπιδράσεις.
- Και τις Επιζήμιες Κοινωνικές Συμπεριφορές, δηλαδή τις μη κοινωνικά αποδεκτές Συμπεριφορές, που οδηγούν συνήθως σε αρνητικές αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους.

Αποτελέσματα

- **Διερεύνηση των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών με ΔΑΦ στις 3 υποκλίμακες**

Από μια πολύ γενική εικόνα από το άθροισμα των 3 υποκλιμάκων (συνολικό σκορ) προκύπτουν φτωχές κοινωνικές δεξιότητες ($M= 57.22$, $SD= 24.632$, $εύρος= 15-116$ με πιθανό maximum score 49 ερωτήσεις $X 3=147$). Ακόμη φάνηκε πως οι μαθητές με ΔΑΦ συνήθως δεν επιδεικνύουν δεξιότητες κοινωνικής αμοιβαιότητας ($M= 22.11$, $SD= 15.32$, $εύρος= 0-70$ με πιθανό maximum score 23 ερωτήσεις $X 3=69$) έχουν φτωχές δεξιότητες συμμετοχής ($M= 14.89$, $SD= 6.97$, $εύρος= 5-37$ με πιθανό maximum score 12 ερωτήσεις $X 3=36$) και δεν επιδεικνύουν ιδιαίτερα προβληματικές συμπεριφορές ($M= 15.08$, $SD= 4.939$, $εύρος= 4-25$ με πιθανό maximum score 10 ερωτήσεις $X 3=30$).

Η σχέση ανάμεσα στις 3 υποκλίμακες

Πίνακας 2. Συσχετίσεις ανάμεσα στις υποκλίμακες

Παράγοντες	Κοινωνική Αμοιβαιότητα	Κοινωνική Συμμετοχή	Επιζήμιες Κοιν. Συμπεριφορές
Κοινωνική Αμοιβαιότητα	-		
Κοινωνική Συμμετοχή	,728**	-	
Επιζήμιες Κοιν. Συμπεριφορές	,283*	,257*	-

Σημείωση: Οι συσχετίσεις που αναφέρονται με ** είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο $p<.0.01$

Οι συσχετίσεις που αναφέρονται με * είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο $p<0.05$

- **Ατομικές διαφορές των μαθητών με ΔΑΦ**

➤ Η επίδραση του φύλου στις κοινωνικές δεξιότητες

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους μέσους όρους και των τριών υποκλιμάκων. Συνεπώς, οι κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών με ΔΑΦ δε διέφεραν ανάλογα με το φύλο.

➤ **Η επίδραση της ηλικίας στις κοινωνικές δεξιότητες**

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στους μέσους όρους και των τριών υποκλιμάκων. Συνεπώς, οι κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών με ΔΑΦ δε διέφεραν ανάλογα με την ηλικία.

➤ **Η επίδραση της νοητικής καθυστέρησης στις κοινωνικές δεξιότητες**

Στατιστικά σημαντικές διαφορές βρέθηκαν στο σύνολο των κοινωνικών δεξιοτήτων. Οι μαθητές με ΔΑΦ και Ν.Κ. ($M= 49.32, SD= 21.86$) σε σύγκριση με τους υπόλοιπους μαθητές με ΔΑΦ που δεν είχαν Ν.Κ. ($M= 68.46, SD= 24.35$) επέδειξαν περισσότερα ελλείμματα κοινωνικών δεξιοτήτων ($t= 3.26, DF= 61, p<0.01$).

Στατιστικά σημαντικές διαφορές βρέθηκαν και στο μέσο όρο της υποκλίμακας της Κοινωνικής Αμοιβαιότητας. Οι μαθητές με ΔΑΦ και Ν.Κ. ($M= 19.49, SD= 13.3$) σε σύγκριση με τους υπόλοιπους μαθητές με ΔΑΦ που δεν είχαν Ν.Κ. ($M= 31.35, SD= 17.66$) επέδειξαν περισσότερα ελλείμματα στις δεξιότητες Κοινωνικής Αμοιβαιότητας ($t= 3.04, DF= 61, p<0.01$).

Σημαντικές διαφορές βρέθηκαν και στο μέσο όρο της υποκλίμακας της Κοινωνικής Συμμετοχής/Αποφυγής, όπου οι μαθητές με ΔΑΦ και Ν.Κ. ($M= 15.35, SD= 6.98$) σε σύγκριση με τους υπόλοιπους μαθητές με ΔΑΦ που δεν είχαν Ν.Κ. ($M= 21.19, SD= 7.93$) επέδειξαν περισσότερα ελλείμματα σχετικά με τις δεξιότητες Κοινωνικής Συμμετοχής ($t= 3.09, DF= 61, p<0.01$).

Δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στο μέσο όρο της υποκλίμακας Επιζήμιες Κοινωνικές Συμπεριφορές. Αυτό σημαίνει, ότι οι μαθητές με ΔΑΦ που είχαν και διάγνωση Ν.Κ. και οι μαθητές μόνο με διάγνωση ΔΑΦ δεν διέφεραν σε αυτή την υποκλίμακα.

➤ **Επίδραση της σχολικής δομής στις κοινωνικές δεξιότητες**

Όπως διαπιστώθηκε, βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στο σύνολο των κοινωνικών δεξιοτήτων ($F= 4.47, p<0.05$). Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε διαφορά ανάμεσα στους μαθητές με ΔΑΦ που φοιτούσαν σε τμήματα γενικού σχολείου με παράλληλη στήριξη και στους μαθητές με ΔΑΦ που φοιτούσαν σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ. Οι μαθητές σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ έδειξαν γενικά περισσότερα ελλείμματα στις κοινωνικές δεξιότητες ($p<0.05$). Επίσης, βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στην υποκλίμακα Κοινωνικής Αμοιβαιότητας ($F= 3.92, p<0.05$). Πιο συγκεκριμένα βρέθηκε διαφορά ανάμεσα στους μαθητές με ΔΑΦ που φοιτούσαν σε τμήματα γενικού σχολείου με παράλληλη στήριξη και στους μαθητές με ΔΑΦ που φοιτούσαν σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ. Οι μαθητές σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ έδειξαν περισσότερα ελλείμματα στις δεξιότητες Κοινωνικής Αμοιβαιότητας ($p<0.05$). Αλλά και στην υποκλίμακα Κοινωνικής Συμμετοχής/Αποφυγής βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά ($F= 3.54, p<0.05$) ανάμεσα στους μαθητές με ΔΑΦ που φοιτούσαν σε τμήματα γενικού σχολείου με παράλληλη στήριξη και στους μαθητές με ΔΑΦ που φοιτούσαν σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ. Οι μαθητές σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ έδειξαν περισσότερα ελλείμματα στις δεξιότητες Κοινωνικής Συμμετοχής ($p<0.05$). Τέλος, δεν παρατηρήθηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφορά στην υποκλίμακα των Επιζήμιων Κοινωνικών Συμπεριφορών.

➤ **Η επίδραση του επιπέδου γλωσσικής ανάπτυξης στις κοινωνικές δεξιότητες**

Όπως διαπιστώθηκε, βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στο σύνολο των κοινωνικών δεξιοτήτων ($F= 24.3, p<0.01$), στην υποκλίμακα Κοινωνική Αμοιβαιότητα

($F= 16.9$, $p<0.01$), στην υποκλίμακα Κοινωνική Συμμετοχή/Αποφυγή ($F= 13.21$, $p<0.01$) και στην υποκλίμακα των Επιζήμιων Κοινωνικών Συμπεριφορών ($F= 16.14$, $p<0.01$). Συγκεκριμένα, οι μαθητές χωρίς καθόλου λόγο παρουσίασαν γενικότερα περισσότερα ελλείμματα από τους μαθητές που είχαν λόγο ($p<0.05$). Το ίδιο φάνηκε πως ισχύει για τις δύο ομάδες και για τις δεξιότητες της υποκλίμακας Κοινωνικής Αμοιβαιότητας ($p<0.05$) και της υποκλίμακας Κοινωνικής Συμμετοχής/Αποφυγής ($p<0.05$). Όσον αφορά την υποκλίμακα των Επιζήμιων Κοινωνικών Συμπεριφορών οι μαθητές χωρίς λόγο είχαν περισσότερα ελλείμματα και από τους μαθητές με μονολεκτικό λόγο ($p<0.05$) και από τους μαθητές με λόγο ($p<0.05$).

➤ **Η Αλληλεπίδραση νοητικής καθυστέρησης και λόγου στις κοινωνικές δεξιότητες**

Όπως διαπιστώθηκε, δε βρέθηκε στατιστική σημαντική διαφορά στο σύνολο των κοινωνικών δεξιοτήτων, ούτε σε κάποια από τις 3 υποκλίμακες.

Συμπεράσματα

Διερεύνηση κοινωνικών δεξιοτήτων που σχετίζονται με την διατήρηση και τη συμμετοχή κοινωνικών αλληλεπιδράσεων καθώς και με τις μη επιτρεπτές κοινωνικές συμπεριφορές.

Όπως προέκυψε, φάνηκε πως οι μαθητές με ΔΑΦ στο σύνολο των κοινωνικών δεξιοτήτων που περιγράφει το ερωτηματολόγιο, εμφανίζουν φτωχές κοινωνικές δεξιότητες. Συγκεκριμένα, φάνηκε πως δεν επιδεικνύουν εκείνες τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για την διατήρηση πετυχημένων αλληλεπιδράσεων καθώς και ούτε δεξιότητες συμμετοχής σε αυτές. Επιπρόσθετα, είναι σημαντικό να τονίσουμε πως δεν επιδεικνύουν ιδιαίτερα προβληματικές συμπεριφορές κατά τις αλληλεπιδράσεις τους με τους άλλους, κάτι που συνήθως οδηγεί σε άμεσα αποτυχημένες αλληλεπιδράσεις.

Σχέση μεταξύ των τριών υποκλιμάκων

Από τα ευρήματα των συσχετίσεων μεταξύ των μέσων όρων των τριών υποκλιμάκων βρέθηκε ότι όσο πιο καλές είναι οι δεξιότητες των μαθητών που σχετίζονται με τη Κοινωνική Συμμετοχή, τόσο πιο καλές είναι και οι δεξιότητες τους που σχετίζονται με τη Κοινωνική Αμοιβαιότητα. Πράγματι, οι μαθητές που συμμετείχαν και εμπλέκονταν περισσότερο σε κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είχαν και εκείνες τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για τη διατήρηση και διαχείριση τους. Επίσης, φάνηκε πως όσο πιο κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές εμφανίζουν οι μαθητές, τόσο πιο καλές είναι και οι δεξιότητες τους που σχετίζονται με την Κοινωνική Αμοιβαιότητα και την Κοινωνική Συμμετοχή. Δηλαδή, οι μαθητές που δεν επιδεικνύουν προβληματικές συμπεριφορές, καταφέρνουν να συμμετέχουν και να διαχειρίζονται και πιο αποτελεσματικά τις αλληλεπιδράσεις με τους άλλους.

Φύλο και κοινωνικές δεξιότητες

Γενικά, αξίζει να σημειωθεί πως δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές επιδράσεις του φύλου στις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών. Τα αποτελέσματα αυτά, έρχονται σε αντίθεση με προηγούμενα ερευνητικά ευρήματα, που θέλουν τα κορίτσια να εμφανίζουν λιγότερα κοινωνικά ελλείμματα, να εμπλέκονται σε περισσότερες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και γενικά να έχουν πιο κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά καθότι τα αγόρια είναι αυτά που παρουσιάζουν πιο σοβαρά συμπτώματα (Wing, 1981b; Kopp & Gillberg, 1992).

Ηλικία και κοινωνικές δεξιότητες

Από τα αποτελέσματα, δεν προέκυψαν σημαντικές διαφορές στις κοινωνικές δεξιότητες των μαθητών ηλικίας 6 έως 11 με τους μαθητές ηλικίας 12 έως 17. Αυτά τα ευρήματα φαίνεται να συμφωνούν με αυτά των Garfin & McCallon (1988), Szatmari et al. (2003), και Klin, Saulnier, Sparrow, Cicchetti, Volkmar, & Lord (2007) όπου και αυτοί μέσα από συγκρίσεις παιδιών με εφήβων με ΔΑΦ δεν βρήκαν ιδιαίτερες διαφορές στις κοινωνικές τους δεξιότητες.

Η σχέση ηλικίας και κοινωνικών δεξιοτήτων μοιάζει ασαφής, καθώς πολλές έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι κατά την εφηβεία παρατηρείται βελτίωση (Jacobson & Ackerman, 1990; Freeman et al., 1999).

Νοητική καθυστέρηση και κοινωνικές δεξιότητες

Από ότι προέκυψε, βρέθηκαν διαφορές ανάμεσα στους μαθητές με ΔΑΦ και Ν.Κ. σε σύγκριση με τους μαθητές που έχουν διάγνωση μόνο για ΔΑΦ. Οι μαθητές με ΔΑΦ και Ν.Κ. επέδειξαν περισσότερα κοινωνικά ελλείμματα στις δεξιότητες που έχουν να κάνουν με τη διατήρηση και τη συμμετοχή στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Συγκεκριμένα, φαίνεται πως δεν συμμετέχουν και ούτε εμπλέκονται το ίδιο συχνά σε κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με άλλα παιδιά, όπως και δεν προσκαλούν τα άλλα παιδιά να συμμετέχουν μαζί τους σε δραστηριότητες. Ιδιαίτερες διαφορές δεν βρέθηκαν στις μη κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές σε σύγκριση με τους άλλους μαθητές με ΔΑΦ.

Είδος σχολικής δομής και κοινωνικές δεξιότητες

Ανάμεσα, στους 3 διαφορετικούς τύπους σχολικής δομής (ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ, παράλληλη στήριξη στο γενικό σχολείο και τμήμα ένταξης), εντοπίστηκαν διαφορές στους μαθητές που φοιτούσαν σε γενικό σχολείο και σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ. Συγκεκριμένα, προέκυψε πως οι μαθητές που φοιτούν σε ειδικό σχολείο ή ΕΕΕΕΚ έχουν περισσότερα κοινωνικά ελλείμματα από τους μαθητές σε γενικό σχολείο. Μια πιθανή εικασία που μπορούμε να κάνουμε για τα συγκεκριμένα ευρήματα, στα πλαίσια της Ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας, είναι πως τα αποτελέσματα αυτά συνδέονται με την τοποθέτηση μαθητών με ΔΑΦ με πιο σοβαρά συμπτώματα σε ειδικά σχολεία ή ΕΕΕΕΚ και μαθητών με Υψηλής Λειτουργικότητας Αυτισμό (ΥΛΑ) σε γενικά σχολεία στο θεσμό της παράλληλης στήριξης. Επομένως, αυτές οι διαφορές ίσως να αντικατοπτρίζουν την γενικότερη συμπτωματολογία της ΔΑΦ. Επιπρόσθετα στα ειδικά σχολεία ή ΕΕΕΕΚ, οι ευκαιρίες για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις ίσως είναι λίγες.

Σχέση λόγου και κοινωνικών δεξιοτήτων

Κατά την διερεύνηση της σχέσης του λόγου με τις κοινωνικές δεξιότητες, προέκυψαν πολλές σημαντικές διαφορές. Από ότι φάνηκε, η ύπαρξη ή όχι λόγου σχετίζεται με τα κοινωνικά ελλείμματα των μαθητών με ΔΑΦ. Συγκεκριμένα, οι μαθητές χωρίς λόγο φάνηκε πως υστερούν κατά πολύ από τους μαθητές με λόγο και στις τρεις υποκλίμακες. Όσον αφορά, τους μαθητές με μονολεκτικό λόγο δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες διαφορές, παρά μόνο στην υποκλίμακα των Επιζήμιων Κοινωνικών Συμπεριφορών, όπου σημείωσαν καλύτερες δεξιότητες από τους μαθητές χωρίς λόγο. Βέβαια, ως σημειωθεί πως αρκετές από αυτές τις ερωτήσεις, στις οποίες οι μαθητές με ΔΑΦ χωρίς λόγο εμφανίζουν χαμηλότερα σκορ, είναι ερωτήσεις που προϋποθέτουν την ύπαρξη λόγου. Επομένως, δεν μπορούν να επιδείξουν αυτές τις συγκεκριμένες δεξιότητες.

Αλληλεπίδραση νοητικής καθυστέρησης και λόγου σε σχέση με τις κοινωνικές δεξιότητες

Τα αποτελέσματα, έδειξαν πως δεν υπάρχει σημαντική αλληλεπίδραση ανάμεσα σε αυτές τις δύο μεταβλητές. Ενώ η επίδραση και των δύο μεταβλητών ξεχωριστά, όπως είδαμε προηγουμένως προκύπτει στατιστικά σημαντική, η επίδραση της μιας εξ' αυτών στο υπόδειγμα το οποίο περιέχει και τις δύο μεταβλητές καθώς και την αλληλεπίδρασή τους, δεν είναι σημαντική. Αυτό ενδεχομένως συμβαίνει λόγω της υψηλής συσχέτισης των δύο αυτών παραγόντων, με αποτέλεσμα η επίδραση της μιας στις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με ΔΑΦ να «απορροφάται» από την άλλη.

Περιορισμοί έρευνας-Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Με την ολοκλήρωση της έρευνας, θα πρέπει να σημειωθούν κάποιοι περιορισμοί. Ένας πρώτος περιορισμός είναι ο μικρός αριθμός του δείγματος. Επιπλέον, η συγκεκριμένη έρευνα πραγματοποιήθηκε με μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχολικές μονάδες γενικής και ειδικής αγωγής των νομών Θεσσαλονίκης και Χαλκιδικής. Έτσι, για τη γενίκευση των αποτελεσμάτων καλό θα ήταν το δείγμα να αποτελείται από μεγαλύτερο αριθμό παιδιών, από διάφορες γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας.

Επίσης, πρέπει να αναφέρουμε πως το δείγμα μας δεν είναι ομοιογενές. Αποτελείται από μαθητές με ΔΑΦ με διαφορετικό βαθμό σοβαρότητας και των υπόλοιπων συμπτωμάτων του αυτιστικού φάσματος. Για παράδειγμα, δεν έχουμε ακριβή εικόνα του δείκτη νοημοσύνης τους και του επιπέδου της γλώσσας τους, με αποτέλεσμα να μην έχει γίνει ακριβής αντιστοίχιση των υποκειμένων.

Τέλος, το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει αρκετές ερωτήσεις που σχετίζονται με την λεκτική επικοινωνία. Επομένως, θα ήταν προτιμότερο σε μελλοντικές έρευνες να χρησιμοποιηθεί κάποιο εργαλείο που απευθύνεται σε παιδιά με γλωσσικά ελλείμματα.

Σε κάθε περίπτωση, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας πρέπει να επιβεβαιωθούν από μελλοντικές έρευνες.

Βιβλιογραφία

- Bellini, S., & Hopf, A. (2007). The Development of the Autism Social Skills Profile: A Preliminary Analysis of Psychometric Properties. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 22(2), 80-87.
- Black, D. O., Wallace, G. L., Sokoloff, J. L., & Kenworthy, L. (2009). Brief report: IQ split predicts social symptoms and communication abilities in high-functioning children with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord*, 39(11), 1613-1619.
- Carter, A. S., Volkmar, F. R., Sparrow, S. S., Wang, J., Lord, C., Dawson, G., Fombonne, E., Loveland, K., Mesibov, G., & Schopler, E. (1998). The Vineland Adaptive Behavior Scales: Supplementary Norms for Individuals with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28(4), 287-302.
- Fenton, G., D'ardia, C., Valente, D., Del Vecchio, I., Fabrizi, A., & Bernabei, P. (2003). Vineland Adaptive Behavior Profiles in Children with Autism and Moderate to Severe Developmental Delay. *Autism*, 7(3), 269-287.
- Freeman, B. J., Del'Homme, M., Guthrie, D., & Zhang, F. (1999). Vineland Adaptive Behavior Scale Scores as a Function of Age and Initial IQ in 210 Autistic Children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29(5), 379-384.
- Garfin, D. G., McCallon, D., & Cox, R. (1988). Validity and Reliability of the Childhood Autism Rating Scale with Autistic Adolescents. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 18(3), 367-378.
- Head, A. M., McGillivray, J. A., & Stokes, M. A. (2014). Gender differences in emotionality and sociability in children with autism spectrum disorders. *Molecular Autism*, 5(19), 1-9.
- Jacobson, J. & Ackerman, L. (1990). Differences in adaptive functioning among people with autism or mental retardation. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 20, 205-219.
- Kin, A., Jones, W., Schultz, R., Volkmar, F. & Cohen, D. (2002). Visual Fixation Patterns during Viewing of Naturalistic Social Situations as Predictors of Social Competence in Individuals with Autism. *Archives of General Psychiatry* 59: 809-16.
- Klin, A., Saulnier, C. A., Sparrow, S. S., Cicchetti, D. V., Volkmar, F. R., & Lord, C. (2007). Social and communication abilities and disabilities in higher functioning individuals with autism spectrum disorders: the Vineland and the ADOS. *J Autism Dev Disord*, 37(4), 748-759.
- Kopp, S. & Gillberg, C. (1992). Girls with social deficits and learning problems: autism atypical Asperger syndrome or a variant of these conditions. *European Child and Adolescent Psychology* 1, 89-99.
- Lai, M. C., Lombardo, M. V., Ruigrok, A. N., Chakrabarti, B., Wheelwright, S. J., Auyeung, B., Baron-Cohen, S. (2012). Cognition in males and females with autism: similarities and differences. *PLoS One*, 7(10), 1347-1354.
- Mayes, S.D., & Calhoun, S.L. (2003). Ability profiles in children with autism: influence of age and IQ. *Autism*, 7(1):65-80.
- Perry, A., & Factor, D. C. (1989). Psychometric Validity and Clinical Usefulness of the Vineland Adaptive Behavior Scales and the AAMD Adaptive Behavior Scale for an Autistic Sample. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 19(1), 41-55.
- Strid, K., Heimann, M., Gillberg, C., Smith, L., & Tjus, T. (2012). Deferred Imitation and Social Communication in Speaking and Nonspeaking Children With Autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 28(4), 230-240.

- Szatmari, P., Bryson, S. E., Boyle, M. H., Streiner, D. L., et al. (2003). Predictors of outcome among high functioning children with autism and Asperger syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 44(4):520-528.
- Wing, L. (1981b). Asperger's syndrome: A clinical account. *Psychological Medicine* 11, 115-29.